

“מי אינו אוהב חתונות?”

מתוך “ליקוטי שמואל”

מלקט ועורך ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

מי אינו אוהב חתונות?

ישראל א. גרובייס

מאחורי התלונות על הוצאות החתונה מסתתר חוסר נחת מהמתח בין האופי הקרנבלי שלה לבין אורח החיים הצנוע שאנו מחונכים עליו. אלא שאין פתרון קסם למתח זה. התנהלות מאוזנת סביב החתונה דורשת התחשבות והכרה בצורך של האדם לחגוג חגיגה המונית ומפוארת.

למשך שבועות ספורים בשנה החולפת השתעשע השיח החרדי במחשבה האופטימית שהנה-הנה, סוף כל סוף, משהו עומד להשתנות. מה שלא עשו עשרות תקנות ומאמרי מערכת, יעשה הנגיף הסיני. הקונספט של החתונות המאולצות והמצומצמות יהפוך לנורמה חברתית נרחבת, שתחסוך עשרות אלפי שקלים לכל משפחה.

אלא שאז חזרנו למציאות. האולמות נפתחו, יזמים זריזים המציאו אופנים חדשים להפגין ראוותנות, וההמונים ממשיכים לזרום לאירועים נוצצים – עם או בלי תקנות משרד הבריאות.

אפשר לכעוס ולרטון על כך שהעסקנים, הפוליטיקאים, הרבנים או העיתונאים לא עשו מספיק, ואפשר גם לקנא בכמה חצרות חסידיות שהשכילו לצמצם מעט את העלויות. בעיקר, אפשר להתלונן שוב על "הדור שלנו" ולהמשיך להתרפק על העבר האצילי והצנוע של אבותינו, שבו "כל מה שהיה צריך כדי לשמוח היו כמה בורקסים ובקבוק 'לחיים'". אולם, אם נתבונן מעט בהיסטוריה היהודית, נראה שהניסיון לצמצם את חגיגות החתונה קדום מאוד. למעשה, נראה שמאז ומעולם התקיים מתח מתמיד בין הניסיון לצמצם את חגיגות החתונה לבין הנטייה האנושית לחרוג ולהגזים בה. במשך הדורות ננקטו כבר כל הצעדים, חרמות, קנסות ותקנות. אך למרבה הפלא, החתונות עדיין כאן, תוססות, מפוזות וחוגגות כאילו אין מחר.

מה יש בה, בחגיגת חתונה? מדוע אנשים מתעקשים להוציא עליה הון כה רב ומדוע הוצאה זו מעוררת כל כך הרבה התנגדות?

ככל שנעמיק בעניין נגלה שהפזרנות המוגזמת סביב החתונה היא רק היבט אחד במתח המוסרי-ערכי שמלווה את חגיגותיה. מאחורי הטענות על העלויות הגבוהות, שנשמעו לאורך כל הדורות, מסתתר חוסר נחת מהותי יותר מעצם הקונספט של שמחת החתונה. הקובלים על הבזבזנות מסתייגים למעשה

מהאווירה הקרנבלית שלובש האירוע, מהרעיון ששווה להוציא ממון על אירוע בעל אופי של נשף: ביגוד יקר, אוכל עשיר, שתייה כדת, תזמורת רועשת, ריקודים סוערים ובדיחות דעת. בשביל מה אנשים מכילים את ממונם על הוללות זו, הם שואלים. האם אין להם משהו ראוי יותר לעשות עם הכסף? אלא שלמרות הקובלנות החוזרות ונשנות, יש כנראה משהו חזק מכך בטבע האנושי. וכפי שחז"ל הבינו, אי אפשר וגם לא ראוי לבטל לגמרי את הרצון בחגיגה. אין זה אלא שראוי למתן את השמחה, ולתת לה סייגים מסוימים. לשבור כוס, לזכור את החורבן, ולדאוג שהשמחה לא תעבור את הגבול הראוי.

"למה תתראו"

בשנת תשכ"ו ("שוית" לפ"ק) יצא לאור בבני ברק ספר ייחודי בשם 'למה תתראו', "שבו מלוקטים תקנות הקדמונים ז"ל להעביר את רוע מדת מותרות לוקסוס אבי הדלות [...] וכן פרטים מהי נקראת סעודת מצווה ועוד דברים מעניין לעניין באותו ענין, מוסר והתעוררות שלא מן המניין" – כלשון כותרת המשנה, הארוכה משהו, של ספר סגוני זה. המחבר, שלום פרידמן – דמות ספרותית בפני עצמה – היה תלמיד חכם ממוצא הונגרי, שהתפרנס מבית דפוס בבעלותו. בבית הדפוס שברשותו הוא הוציא גם לא מעט קונטרסים וספרים מפרי עטו, בשלל מקצועות (לפי הנכתב על מצבת קברו הדפיס בחייו כמאה ועשרים קונטרסים). את רובם מכר במחיר סמלי ואף חילקם בחינם לאברכים צעירים.

המחבר פותח את הקדמתו בביקורת כנגד הבזבזנות באירועים:

כאשר רבים נכשלים בעשיית השמחות של חגיגות בר מצוות, חתונות וארוחות הפאר וכו' וכו' – שהן מעבר ליכולתם של העושים אותן, ורבים מעורכי המסיבות הללו, שוקעים עצמם בחובות עצומים לכמה שנים, לאחר מכן הם מחפשים כל מיני דרכים איך לשלם חובתם, והגיעו הדברים למצב כזה אשר אין דעת התורה סובלתן, כי רק בגלל הבושה שאחד מתבייש מן השני, מוציאים הוצאות ראוות של אלפים רבים של לירות על עניינים של מה בכך, שאף אחד לא נהנה ממנו ואדרבה עוברים בזה גם על 'בל תשחית', כי על פי רוב יותר מתפזר ממה שאוכלים.

הטיעונים מוכרים ולא השתנו הרבה מאז, למרות שמשעשע לחשוב על כך שכבר לפני חמישים שנה מישהו מספר ש"למראה עינינו הולכת ומתפשטת מדה רעה זו עד לממדים מבהילים, אחד מחקה את השני והשני מתחרה עם השלישי וההתחרות מתלהטת, ועגל המותרות והבזבז הולך ומסתחרר".

כשקוראים את קולות הנהי על "הבזבזנות הנוראית של דורנו", אפשר לחשוב שהרעיון של חתונות פאר הומצא בדור האחרון. הנה עוד פנינה ברוח זו:

ולשם מה הסחיבה של כל כך הרבה מאות אורחים לחתונות? הרי זה עול גדול גם בשביל האורחים, כי הרי מצטברות הזמנות רבות, ומי זה יכול להרשות לעצמו ללכת לחמש חתונות ובר מצוות בשבוע או בחודש? והשמחה נהפכת לדאגה ולמשא.

נשמע אפוא שגם בדור של הסבא והסבתא שלנו, הדור שבו אירועים היו לכאורה "שמחה יהודית אמיתית", לא היו הולכים לאירועים רק כדי לשמח את החתן והכלה...

הטיעונים הולכים ונפרטים בספר, ורבים מהם מוכרים מהמוכיחים בשער שבדורנו. לא נחזור על כולם – למרות יפי הניסוח – רק נגיע לסיום:

לכן מצוה על כל חכמי ישראל שבכל דור ודור לגדור גדרים וסייגים על הכלל כולו [...] ולא יוכלו לטעון ידינו לא שפכו את הדמים, תרתי משמע – כי כבר היום ישנם הרבה אנשים שהיו שמחים לוותר על כל המותרות, אלא שעדיין הם מתביישים להתחיל כי מה יאמרו האנשים, אבל אם יצא קול קריאה מצד גדולי הדור הי"ו, שהוא יהיה פסק על פי התורה, ולא איש הישר בעיניו יעשה, אז יהיה להם על מי לסמוך, ותעצר המגפה לאט-לאט בלי שום לחץ.

בהמשך, יוצאת קריאה אל: "הר"מים וכן המשגיחים של כל הישיבות, להזהיר מאוד את התלמידים [...] וכן צריך לחנך את הבנות בסמינרים כי שם יכולים להשפיע עליהן שלא יפריזו כל כך בדרישותיהן – ובעוונותינו הרבים חכמי הדור שיחיו מחשים, למה?!"

אומר ועושה. המחבר כיתת רגליו אל רבני דורו, ואסף מהם מספר מכובד של הסכמות נלהבות, שלמעשה מהוות חלק מהספר עצמו. שלא כמו ברוב הספרים, בהם ההסכמות מכוונות לשבח המחבר או ספרו, ב'למה תתראו' ההסכמות הן אסופת מכתבים מעניין הספר, כעין 'קול קורא' של שורת רבנים המבקשים מן הציבור לקרוא בספר, ובעיקר להפנים את המסר שלו. ואכן, כבר בכותרת המשנה של הספר מציין זאת הכותב: "וכן הנני מדפיס מכתבי גאוני וחכמי זמננו שליט"א המתריעים גם הם נגד מנהג פסול זה להרבות בהוצאות שלא לצורך."

רוב מנהיגי היהדות החרדית של אותם ימים – בעיקר מהרבנות הבני ברקית – צירפו מכתבים נלהבים לספר: ה'סטייפלר', רבי יחזקאל לוינשטיין, הגרא"מ שך, לצד ראשי העדה החרדית בירושלים – רבי פנחס עפשטיין ורבי דוד יונגרייז – רבה של בני ברק, רבי יעקב לנדא, רבי שמואל הלוי ואזנר ועוד רבנים ממוצא הונגרי.

אבל לא רק רבני הזמן גויסו למשימה. המחבר עושה בספרו עבודת איסוף היסטורית-הלכתית מרתקת ומרשימה. הוא יוצא למסע בספרות השו"ת והמנהג, ומוכיח כיצד לאורך כל הדורות, נלחמו גדולי ישראל נגד הבזבוז על מותרות בחתונות. הוא מרכז את התקנות הקדומות של קהילת פראג, של 'ועד ארבע ארצות', ועוד תשובות רבות של חכמי ישראל שבכל דור, המנסים כולם למצוא מזור לרדיפה אחר חתונות היוקרה.

הנקודה המעניינת בספר היא שגם הערגה הנוסטלגית מופיעה כבר שם. קטע קצר המופיע בתחילת הספר, שבו הכותב עורג על העבר בדיוק באופן שעושים זאת הכותבים בדורנו, לכד את עינינו:

מי אינו זוכר עוד חתונה יהודית מסורתית שהצטיינה מאז ומתמיד בחינה המיוחדת, בהרגשת הידידות החמימה, לא כמו עתה שאין זו חתונה אלא אספות המוניות בשביל אכילה ושתיה בלי שום כוונה רצויה.

מעניין מאוד. מחבר ספר שמספר לנו על ההתמודדות עם תופעת חתונות היוקרה לכל אורך ההיסטוריה היהודית כמעט, עורג לחתונות היהודיות המסורתיות "שהצטיינו מאז ומתמיד" בחינניות חמימה.

נראה אפוא שהערגה אל "שמחה אמיתית", אל צניעות ופשטות שיש בהם "כוונה רצויה" ולא סתם "אספות המוניות בשביל אכילה ושתיה", אינה היסטורית אלא מוסרית. המחבר מתגעגע למצב הראוי והנכון בעיניו, ואת מצב זה הוא מייחס למסורת. גם אם במשך הדורות היו הרבה חריגות ממצב עניינים זה – כפי שהמחבר יודע היטב – אין זה משקף את הצורה האמיתית של החתונה. החתונה האמיתית, "היהודית", היא כזו שאין בה ראויה ומתירנות, אין בה חלילה חשש זלילה והתרת יצרים. היא אינה אלא אירוע תמים וטהור, ללא כל חשש זיוף וחוסר כנות.

קטע זה מצטרף למוטיבים נוספים שחוזרים שוב ושוב בספר, ובעיקר בהסכמות הרבנים. כולם מציינים אמנם את הפן הכלכלי, את הבזבוז, אך בכל מכתב מתפרצת מבין השורות קובלנה נוספת, עקרונית יותר. "חיי המותרות אשר הורס את החיים בגשמיות ורוחניות, ה' ישמרנו", כותב הסטייפלר. או בלשונו של

רבי דוד יונגרייז "מותרות המזיק הגדול ברוחניות ובגשמיות". הגר"ש ואזנר מפרט יותר. "מדת מותרות לוקסוס הרע הזה, שמכלה כל חלקה טובה של בית ישראל: בני אדם באים לידי גזל ורמאות בטול תורה ועוד – כאשר כבר הרעיש על זה המהרש"א ז"ל ובסידור היעב"ץ."

מסתבר שאין כאן רק עניין כלכלי גרידא, עניין של "חושן משפט" אם תרצו, אלא עניין רוחני, מהותי הרבה יותר. בכך, לדעתי, טמון המפתח לדיון. הרוחניות שנפגעת בחתונות היוקרה.

פריצת המסגרת בחתונה

כאשר נתבונן במקורות התורניים, מימי חז"ל ועד היום, נבחין בתופעה מופלאה. מעמד החתונה זוכה ליחס מיוחד – בעיקר מבחינה מוסרית. הרבה דברים התירו בו במיוחד לצורך שמחת חתן וכלה. החתונה היא זמן שבו אופשרו, במידת מה, הנהגות שיהודי אינו יכול להרשות לעצמו בסתם יום של חולין.

חריגה משורת המוסר, כמו אמירת דבר שקר, הותרה לצורך שמחת חתן וכלה. לדעת בית הלל מותר ואף מצווה לשבח את הכלה יותר מכדי מדתה, למרות הציווי "מדבר שקר תרחק" (כתובות טז, ב – יז, א). כמו כן, מפורסמים דברי הגמרא במסכת כתובות (שם) על אמוראים שהפליגו בריקודים שונים ומיוחדים, חלקם היה בהם מידה של השתטות שאינה מתאימה לרב, וחלקם אף חרגו מכללי הצניעות המקובלים – כמו רב אחא שהיה מרכיב לכלה על כתפיו ומרקד. מפורסמת גם דעתו של רב שמואל בר נחמני בשם רב יונתן, ש"מותר להסתכל בפני כלה כל שבעה, כדי לחבבה על בעלה", אף שלא נפסקה הלכה כמותו.

אך יש גם איסורים מפורשים, כמו למשל איסור 'בל תשחית', שהותר במיוחד לצורך חתן וכלה, כשהכשירו חז"ל את המנהג להשליך לפניהם אוכלים שבאים לידי הפסד (ברכות נ, ב). יתירה מזו מצינו בכתבי הפוסקים שמכיוון שאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי זמר, יש להתיר לגוי לנגן בחתונה בשבת בכלי שיר (ראבי"ה הלכות יו"ט סימן תשצ"ו). ויש שהתירו אף לומר לגוי לתקן כלי שיר לצורך שמחת חתן וכלה (ונפסק כך ברמ"א או"ח סי' תקס, ג). עד כדי כך.

כל חריגות אלו הותרו בשם החשיבות הגדולה שחז"ל ראו במצווה של שמחת חתן וכלה. חז"ל הבינו ששמחה זו אינה שגרתית, וכי יש בה ממד של פריצת גבולות, אולם של הערך הרב שהם יחסו לשמחה

זו, הם היו מוכנים להתיר דברים מסוימים האסורים ביומים. אלא שכידוע, רגע של התרת מחיצות הוא רגע של מתח גדול, משום שהלב לא תמיד יודע היכן נגמרת הכוונה לשם שמים ונכנסות כוונות זרות.

ואכן, אותו מתח – בין מצוות השמחה, לבין היסחפות אחרי היצרים – מופיע כבר בחז"ל. כבר במשנה הראשונה בש"ס נוכל למצוא זכר להתרופפות מסגרות בעקבות חתונה: "מעשה ובאו בניו של רבן גמליאל מבית המשתה – ואמרו לו: לא קרינו את שמע". במסכת כתובות, אחרי התיאור על ריקודו של רב שמואל בר יצחק שהיה מניף הדסים באוויר לפני הכלה, מציינת הגמרא את מורת הרוח של רב זירא, שאמר: "קא מכסיף לן סבא". הגמרא מספרת שרק בשעת פטירתו של רב שמואל ראו כולם שהוא צדק, כאשר הפסיק עמוד אש בין מיטתו לבין המלווים, והודה רב זירא שצדק במעשיו.

חז"ל היו מודעים היטב לכך שהאווירה העולצת של החתונה מועדת להוללות יתירה. במסכת ברכות (ל), מובאות כמה מעשיות המשקפות זאת: מר בריה דרבינא ערך חתונה לבנו, ראה את החכמים שהם מבודחים טובא, הביא כוס יקרה בשווי ארבע מאות זוז, שברה לפניהם ונעצבו. רב אשי ערך חתונה לבנו וראה לרבנן שהם מבודחים יתר על המידה, הביא לפניהם כוס של זכוכית לבנה ושברה. בשבירת הכוס היקרה ובעצבות עליה יש גם ממד סמלי: ראו מה פריצת גבולות יכולה לעולל – היא יכולה להסתיים בשבירה של דברים יקרים ובמפח נפש.

סיפור נוסף ממחיש זאת באופן אחר: אמרו לו רבנן לרב המנונא זוטי בחתונת בנו של רבינא: 'ישיר לנו מר'. אמר להם: 'ווי לנו שאנו הולכים למיתה'. אמרו לו מה נענה אחריך? אמר להם: 'הי תורה והי מצוה שיגנו עלינו'.

גם ספרי המוסר של כל הדורות, הרבו להזהיר מפני המתירנות הכרוכה בעקבי החתונות. בספר השל"ה, לדוגמא, בהתייחסו לאמוראים שריקדו לפני הכלה, הוא מוצא לנכון להדגיש שאין בכך משום היתר לקלות ראש: "ובודאי לא עשו החסידים האלו זה משום קלות ראש חס ושלום, אלא משום שמחת חתן וכלה שהיא מצוה גדולה. וקבלו שכר על זה" (מסכת סוכה – פרק נר מצוה, כח).

מתח זה מלווה את ספרות ההלכה והמוסר מני אז ועד היום, וכפי שהראה ר' שלום פרדימן, בעל 'למה תתראו', בליקוט המקיף שערך. מצד אחד, חכמי הדורות הבינו כי מצוות שמחת חתן וכלה היא עניין

בעל חשיבות עליונה שיש בו כדי להתיר התנהגויות שאינן מותרות בשגרה. לצד זאת, היה צורך מתמיד בריסון של הציבור, כדי שלא יסחפו יתר על המידה אחר פריצת הגבולות של החתונה.

חתונות בימינו

כאן אני מבקש לחזור לראש דבריי, ולהתבונן במצב החתונות בזמננו. ההיתרים ההלכתיים מוסדו כבר לפי עדות ומנהגים, וחתונות חרדיות פטורות בימינו מרוב המתחים ההלכתיים. גם במקומות שחוגגים 'מצווה טאנץ', זכר לריקוד לפני הכלה, הרי שעושים זאת בדרך מהודרת לפי כללי ההלכה המחמירים ביותר.

ובכל זאת, כשנתבונן ונעמיק, נשים לב שעדיין נותר לפנינו המתח המוסרי בין צורכי הגוף לצרכי הנפש. אירוע החתונה הוא בסופו של יום חגיגה לצרכי הגוף. צאו ובדקו בחייו של האדם החרדי בן זמנינו, זה שחייו מעוצבים לפי השולחן ערוך ואמות המידה המוסריות, מתי הוא יכול לשבת לסעודת יוקרה לקול צלילי תזמורת, כשהוא לבוש במיטב מחלצותיו? מתי הוא רשאי לרקוד ולפזז, לשמוע ולהשמיע הלצות, ליהנות מסעודה, להעמיד את גופו בפוזה מרשימה כדי להצטלם – וכל זה עם חותמת כשרות של מצווה! כך גם האישה החרדית, שכל כבודה פנימה, רשאית להתקשט ולשמוח, לפזז ולעלוץ – על טהרת הקודש. לאדם חרדי, יושב אוהלים, אין שום לגיטימציה פנימית לעצור את סדר יומו הגדוש בתורה – או למצער, המחולק גם לעבודה "לצורך פרנסה" – ולהשתתף במאורע שיש בו חגיגה לגוף (ויש שיאמרו גם לנפש הבהמית).

ועדיין לא דיברנו על כמה צרכי נפש בסיסיים, שאין להם דרך לבא על סיפוקם ביומיום. מתי יכול אדם מן השורה לקבל כל כך הרבה כבוד? מאות ידידים ובני משפחה עושים את כל הדרך, מהארץ ומהעולם, כדי להשתתף בשמחתו שלו. לרקוד עמו. לברך אותו ביום שמחת בנו או בתו. זהו בהחלט מאורע ייחודי בחייו של אדם. מאורע שקשה מאוד לגרום לו לוותר עליו, גם אם עלותו גבוהה ביותר.

נכון, לא כולם זקוקים לכל הצרכים הללו. יש שיאמרו ובצדק שעם כל הכבוד למנעמים אלו, הם אינם מצדיקים את המחיר, וודאי כאשר מדובר במשפחה מרובת ילדים, שהוריה חגגו כבר כמה וכמה פעמים בחייהם ומיצו את החוויה. אולם כפי הנראה, רובנו זקוקים לכך, ובאופן די נואש. אנו מוכנים לבזבז את הכסף שאין לנו כדי להשיג תענוג זה.

העיסוק בעלויות הכלכליות בלבד של שמחות החתונה המקובלות כיום אינו הדרך הנכונה לשינוי הנורמה החברתית. ללא עיסוק רציני במניעים, בצרכי הנפש שמתמלאים באירועי החתונה, העולם ימשיך לנהוג כמנהגו. אם, אכן, מדובר בצרכים שאינם ראויים לציבור תורני, הדגש צריך להיות על חינוך לפנימיות ועל עידון הנפש, כך שלא תתאווה כל כך לדברים אלה.

אם נחזור להסכמות הספר 'למה תתראו' שבו פתחנו, נבחין בדבריו של איש המוסר רבי יחזקאל לוינשטיין. בדבריו נגד חתונות היוקרה, הוא משתמש בטעם מוסרי, שלדעתי לא נשמע מספיק בשיח סביב עלויות החתונה. הוא מנסח זאת כך:

ובהגיענו לדון על כגון דא, מה חשוב ונחוץ הוא לעורר בכלל על השאיפה לחיי לוקסוס ומותרות בשטחים שונים של חיינו. הרוחות הזרות המנשבות בחוץ בדבר זה, מצאו להם מקום כניסה גם אצלנו. אין אדם יודע ומרגיש עד היכן הדברים מגיעים אם הוא נמשך אחרי חמדות העולם הזה ותאוותיו. וראוי לאחוז בדרכי התורה הנעימים שהם הסיפוק וההסתפקות לטוב לנו בזה ובבא.

הרב לוינשטיין, בעיניי של איש מוסר, מאבחן את הצורך העמוק שרוחש מתחת לחתונות היוקרה. הוא מבין שלא מדובר בלחץ חברתי גרידא, "להיות כמו כולם", אלא יש כאן שאלה מה מקנה לאדם "סיפוק". הבעיה עם חתונות אלו, הוא אומר, נמצאת בהימשכות אחרי "חמדות העולם הזה ותאוותיו", ובכך שהסיפוק של האדם מגיע מענייני החומר ולא מהעיסוק ברוח. ר' חצ'קל לא בא לבטל את מצוות שמחת חתן וכלה והוא בוודאי מבין שמדובר בעניין חשוב. אך הוא בא להזהיר מפני ההיסחפות אחרי החומר, והפיכת חגיגת הגוף שבאירוע כמו חתונה לתכלית הקיום, למה שמעניק לאדם סיפוק בחייו.

אין זה אומר כמובן שאין טעם בשיח הציבורי על הנושא. אדרבא, בכל דור ודור נדרשים אנשים שישברו את הכוס, אלו שיתריעו בנו כשאנחנו יוצאים מהאיזון, ויזכירו לנו שלא להיסחף אחר פריצת הגבולות. המתח הקבוע בין שמחה של מצווה לחגיגה מוגזמת איננו דבר חדש. וכך, דור דור והפרזותיו, קמו קולות תורניים שהתריעו, גינו, אסרו, וככלל השתדלו לשים גבול בפני הגשמיות המבקשת לפרוץ גבולות בשם השמחה והמשפחתיות.

אולם, כל עוד שלא נבין את האתגר הגלום בכל שמחת חתונה ואת הצרכים שמולם אנחנו מתמודדים, נוכל רק לדבר בערגה על 'השמחות הצנועות והפשוטות של פעם' – בדיוק כפי שעשו אותם דורות אליהם אנו נכספים.